

Irena Hroudová

Naslouchejte večernímu mlčení

(K pojmu mlčení ve staroindických upanišádách)

Jedna védská modlitba k vycházejícímu slunci obsahuje tyto verše:

Veď nás od neskutečnosti do Skutečnosti,
z hluku do Mlčení,
z temnoty do Světla,
ze smrti do Nesmrtelnosti.^{1/}

Čtverou významovou opozici by bylo lze po pročtení dalších védských textů doplnit o další protiklady: třeba konečnost - nekonečnost, časnost - věčnost, případně také tvary - beztvarost (spíše než, jak bychom snad čekali pod vlivem evropské tradice, beztvarost - tvar; ale o tom až dále). Nám zde a pro tuto chvíli ovšem půjde hlavně o to, co je vyjádřeno veršem modlitby, který je uveden jako druhý v pořadí. Tedy o to, v jakých významech funguje v indických náboženských textech pojem mlčení.

Překladatel a komentátor védských textů o tom píše:

"Slovo "Mlčení" je snad nejčastější slovo v indických modlitbách. Je to slovo mystického významu. Mlčení neznamena ticho! Ticho je bezobsažné, poněvadž znamená nepřítomnost zvuků. Mlčení není prázdnota, nýbrž obsahem přímo přetéká! Je jako obloha, která vypadá jako nehmatatelná nicota, nicotnost, a přece zahrnuje v sobě hvězdy, slunce, měsíc a všechny světy. Tak i mlčení je výmluvné, a proto hindové říkají, že je hlasem Boha." Hlas boha - to není jediný obraz, do něhož

se mlčení sémanticky zapojuje. Třeba v modlitbě uvedené níže - jde o "modlitbu k večernímu Mlčení" - je mlčení obrazem tlukotu božího srdce. Tato modlitba také nabádá: "Vylovte mlčení z nitra svého,/ přiložte je na své rány a zacelte je." Bůh, božská podstata a síla je totiž podle hinduistických náboženství přítomna, ať spící nebo bdící, v každém člověku; to, o co v životě jde, je její probuzení.

Hle, večer přichází na křídlech mlčení!

Mlčení se snáší přes hory, přes plný okraj řeky,
až do samého ticha Všehomíra!

Hle, večer přilétá na křídlech mlčení!

Ztište hlasy nevole a naslouchejte hlasu Mlčení!^{2/}

Miliony plamenů planou ve hvězdách, aby oslavily Jeho:

On je ve vás!

Vylovte mlčení z nitra svého,
přiložte je na své rány a zacelte je!

Naslouchejte večernímu mlčení,
naslouchejte tichu Všehomíra,
naslouchejte tlukotu srdce Božího!

Skutečnost, že pojem mlčení spoluutváří ve východní náboženské tradici jako jeden z významných sémantických komponentů kategorií boha, absolutna, transcendentního rozměru, dokazuje pochopitelně nejen četný výskyt tohoto pojmu v uvedených textech, ale též způsob jeho zapojení do významové výstavby kontextu. Na první pohled je patrné, že tu mlčení figuruje nejčastěji jako atribut: jako hlas boha, tlukot jeho srdce, jako jeho záhadný "komunikační" projev, jež jest člověku interpretovat; slunce, "květ východního mlčení", je

například v modlitbě žádáno: "Pokračujž na své bezprašné stezce věčné záhady, / dojdiž zlatého trůnu Boha a budiž naším přímluvčím/ před Jeho mlčením a nemluvným milosrdenstvím!"

Mlčení se ovšem stává často synekdochicky, jako pars pro toto, přímo označením boha: bůh bývá ztotožněn se "Soucitným Mlčením", "Posvátným Mlčením" nebo nejčastěji s "Nejvyšším Mlčením":

Jsi Jediná Pravda, již lidé dali mnoho jmen:

jsi svatost v ženě a

jsi mužnost v muži!

Jsi mladá panna i bratříček,

jenž stojí vedle ní,

jsi stařec, jenž se opírá o hůl,

jsi nový zrozenec s tisícerymi tvářemi

v každém dítěti,

jsi půvab modré vášky, zářící v prostoru,

jsi světlo, chvějící se v rubínových očích holubice,

jsi tanečník, vydupávající roční období a

jsi nadmuté mračno, těhotné svým bleskným dítětem a

vlekoucí své těžké břímě nad zmatkem modročerného

moře!

Všechny tyto tvary opakují, že jsi Nejvyšší Mlčení,

na němž se usazuje prach zvuků...

Mlčení - jak lze vyčíst z podobných textů - je před zvuky, za zvuky, nad a také pod zvuky: tvoří jejich prazáklad a dává jim hloubku a smysl. Mezi "zvuky" se tu pak evidentně zahrnují i "znaky" - lidská slova:

Jsi onen strašlivý dráp mlčení, který si vyhrabává své doupě pod příbytkem lidských slov.

Zvuky-slova mají v těchto dimenzích mnoho společného s věc-
mi-tvary: obojí tu představuje omezenost, ohraničenost, rela-
tivitu, realitu rozčleněnou do částí pro praktické a poznáva-
cí potřeby člověka. Tvoří tak onu "nižší" součást opozice "zvu-
ky /slova/ - mlčení", "tvary - beztvárnost", "mnohé - jedno"
nebo také "mnohé - nic" či "mnohé - všechno": beztvárnost tu
koreluje se zdánlivě protikladnými, ale v daném kontextu syno-
nymními - a zvláštní metafyzickou dialektikou propletenými -
pojmy všechno, nic, jedno, "to": "To se nezrodilo v lůně slov.
To je vpravdě matkou všech slov. Kdo ví, že je tomu tak, je
vysvobozen z klamu i zmatku věcí. To je jeho nahotou i bezdo-
movím. /.../ Věz to a neuctívej věci," píše se v textu Kainó-
panišad.

O zvratnosti pojmů všechno a nic hovoří modlitba z Rig-
véda o počátku tvorby: "Co tu bylo?/ Nic tu nebylo,/ poněvadž
vše tu bylo." A opustíme-li na chvíli vědy, promluví v podob-
ném smyslu (zahrnujíc do svého textu i opozici tvaru a beztvár-
nosti, již výše připomenutou) i jedna z básní V. Holana; je to
ta, která tvoří moto k jeho sbírce Bez názvu.^{3/}

Jen tvar chceš mítí,
jím veden, jím vést...
Leč pravzor bytí
beztvárný jest.

Svět tento vdechna,
 jen přání jsi zdvih...
 Opust' je všechna,
 bys původ stih.

Pln chceš být věcí,
 pln tvarů a skic...
 Leč Bůh se přeci
 vejde jen v nic!

Východní náboženství vycházejí z předpokladu, že v každém člověku je ukryta dispozice být oním "to", boží podstata, již je třeba v sobě hledat, nalézt a splynout s ní. Okamžiky nalezení své boží podstaty, své ztotožnění s bohem vyjadřuje jeden z indických proroků těmito slovy:

Prohlašuji, že moje Bytí nemá domova nikde vyjma v Bohu, Nekonečném, Věčném, Mlčícím!

Ó ohni, spal mne celého, až nebudu vůbec!

Jsem Bůh!

Jsem Nekonečné Blaho!

Jsem bez jména a bez tvaru!

Jsem jedno jediné!

Jsem On!

"Nebýt vůbec", "být bez jména a bez tvaru" je tedy (a nejen v těchto extatických zvoláních) pojato jako příznak božství, absolutního vědomí i bytí, vrcholu možné dokonalosti. Znovu nelze nevpomenout básníka kultury zcela neorientální, V. Holana, jehož četné texty hovoří podobně:^{4/}

"Cítil jsem, naslouchaje skřivanům, že Bůh není než obrovská pauza. Kdybychom ji chápali, neskládali bychom jinou hudbu."

P o z n á m k y :

1/ Tato a všechny další citace jsou vybrány kz komentované antologie Bůh jsi ty! (Odkaz staroindických upanišad). Vybral, přeložil a komentoval Rudolf Janíček. Vyšlo v červnu 1945 nákladem a tiskem Jaroslava Jiráňka v Železném Brodě.

2/ Každý pozorný čtenář si povšimne "nedůslednosti" v užívání velkých písmen na počátku slov, ale vzápětí snad také skutečnosti, že užití tu velkého, tu malého počátečního písmene třeba ve slově mlčení je zřejmě sémanticky odůvodněno: ponechme tuto záležitost interpretaci čtenářově. V citacích je důsledně dodržována původní grafika textu, v textu autorském se velkým písmenům ve výše uvedených případech vyhýbáme.

3/ V. Holan, Ale je hudba. Odeon 1968

4/ Uvedením do těchto souvislostí ovšem nemá být smysl Holanova díla redukován pouze na jeden jeho - byť významný - aspekt. Našli bychom v tomto velkém, a tedy i rozporuplném díle jistě také texty vyznění zcela opačného. Přece jen je však třeba upozornit /kromě úryvku v závěru článku, citovaného podle zdroje V. H., Babyloniaca. Text O kráse ze sb. Kolury/ alespoň na Holanův esej O K.H. Máchovi /V.Holan, Bagately. Odeon 1988/, který s uvedeným zajímavě koresponduje.